

The article describes the features of the application of diagnostic techniques in the study of the phenomenon of person cognitive flexibility. We describe the components of mental flexibility, methods and stages of their study. Characterology analyzed the effect of cognitive ability to switch to the educational activity of the individual. It is characterized by the ability to use mobile intelligence in everyday life. Are the key factors of development of the cognitive component of the thought process. Pay more attention to the overcoming of centering - the propensity of children to focus on only one aspect of a situation or object.

Key words: *cognitive flexibility, intellectual capacity, changes in psychological attitude, cognitive shift, mobile intelligence.*

УДК 372.3.034:17:82

Барна Христина Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент
Мукачівський державний університет

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

У статті представлено теоретичне обґрунтування організації роботи зі старшими дошкільниками щодо виховання в них морально-етичних якостей. Розкрито завдання морального виховання дошкільників. Охарактеризовано зміст роботи, методи, засоби навчання морального виховання дітей старшого дошкільного віку та етапи формування морально-етичних понять дітей на заняттях з художньо-мовленнєвої діяльності й в процесі різних видів діяльності. Зазначено, що подальшого дослідження потребує вивчення діагностики сформованості морально-етичних понять у старших дошкільників.

Ключові слова: *художня література, морально-етичні поняття, моральне виховання, моральні норми, моральні якості, моральна свідомість, моральні цінності.*

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про освіту», метою освіти є всебічний розвиток дитини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей. Виховання високоморальної, всебічно розвиненої особистості зумовлене потребами і вимогами суспільства. Моральні цінності повинні стати особистим духовним багатством кожного вихованця [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми морального виховання висвітлені у роботах Р. Амосова, І. Беха, К. Блажко, О. Богданової, А.Богущ, Н. Болдирєва, М. Боришевського, Т.Вершиніної, Л. Висотіної, К. Гавриловець, І.Казимірської, О. Калініної, Т. Куриленко, О.Матвієнко, О. Смовської, Т. Цвеліх, П. Катуніна тощо. Проблема формування морально-етичних понять старших дошкільників засобом діалогу розв'язується у роботах М.Ліпмана, В. Рубцова, М. Телегіна, Н.Юдіної.

Мета статті (постановка завдання) на підставі аналізу теоретичних джерел і педагогічного досвіду розкрити зміст морального виховання дітей старшого дошкільного віку, зазначити поетапне формування морально-етичних понять у дітей на заняттях з читання художньої літератури та в процесі всіх видів діяльності, в які включаються старші дошкільники.

Результати дослідження. Методологічною засадою морального виховання є етика. Етика – наука про мораль, її природу, структуру та особливості походження й розвитку моральних норм і взаємовідносин між людьми в суспільстві.

У моральному вихованні слід спиратися на гуманістичну ідею про те, що людині від природи притаманне прагнення до добра, правди і краси. Виховання дітей має забезпечити формування в них системи моральних цінностей. Морально-етичні цінності формуються протягом усього життя особистості, але їх основна частина закладається ще у дошкільному та

молодшому шкільному віці. Цілком зрозуміло, що на рівні понять згадані вище цінності ще не формуються у старших дошкільників, але діти цього віку вже мають деякі уявлення, зв'язані з вічними цінностями та їх антиподами (доброта-жорстокість, чесність-нечесність тощо). Для деяких старших дошкільників притаманні уявлення про національні цінності (національна гідність, любов до рідної мови, національних свят і традицій тощо).

При сприятливих умовах старші дошкільники одержують деякі уявлення про громадські і сімейні цінності (пошана до Закону, піклування про батьків і старших у сім'ї, гостинність тощо). Дошкільникам притаманні і деякі цінності особистого життя (почуття гумору, життєрадісність, працьовитість, увага до власного здоров'я тощо). Проте ці цінності не виникають стихійно, їх необхідно формувати. Важливим тут є моральність батьків та вихователів, зміст дитячої літератури, рекомендованих для старших дошкільників.

Зміст морального виховання дітей зумовлений потребами і вимогами суспільства до формування всебічно розвиненої особистості, рівень його моральності. З огляду на ці чинники, завдання морального виховання дошкільників – формування національної свідомості й самосвідомості, прагнення жити в гармонії з природою, свідомої дисципліни, обов'язку та відповідальності, поваги до закону, до старших, до жінки.

Формування національної свідомості та самосвідомості передбачає: виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури, відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню національної гідності, залучення дітей до практичних справ розбудови державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Великі можливості для формування національної самосвідомості закладені в неписаних законах лицарської

честі, що передбачають: виховання любові до батьків, до рідної мови, рівність у коханні, дружбі, побратимство, готовність захищати слабших, піклуватися про молодших, зокрема дітей; шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі; непохитну рівність ідеям, принципам народної моралі та духовності; відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави; турботу про розвиток народних традицій, звичаїв, обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі; прагнення робити пожертви на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів; цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму, вміння завжди і всюди чинити благородно, виявляти інші чесноти. У народній педагогіці високо цінується правильне виховання. Так, у «Казці про бідного чоловіка і його синів» розповідається, як три сини пішли на заробітки. Старший син приніс додому золото, середній – гроші, а найменший здобув знання і став найщасливіший.

Отже, вплив виховного чинника на формування особистості настільки великий, що врешті-решт визначає навіть долю людини. Усе це говорить про те, що народна педагогіка виробила свою унікальну виховну систему.

Важливим у моральному вихованні є святкування дат народного календаря. Народний календар – це система історичних дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які відзначаються протягом року; це енциклопедія знань про життя людей, їх побут, спосіб життя, виховну мораль, природні явища.

Зміст оповідань, віршів, статейок і прислів'їв, уміщених у підручниках К. Ушинського, відображає героїчну історію і трудове життя народу. Підкреслюючи значення народних прислів'їв, К.Ушинський писав: «За змістом наші прислів'я важливі для початкового навчання тим, що в них, як у дзеркалі, відбилосся народне життя з усіма своїми мальовничими особливостями, можливо, нічим не можна так ввести дитину в розуміння народного життя, як пояснювати їй значення народних прислів'їв. У них відбилися всі сторони життя народу» [6].

Особливу увагу формуванню моральних переконань і вчинків приділяв В. Сухомлинський. Він стверджував, що моральна вихованість людини неможлива без засвоєння нею відповідних моральних знань. Педагог рекомендував вихователям постійно розповідати про гарні вчинки людей, пояснювати правила моралі, слово педагога повинно обов'язково вилитися у справу, у роботу, у допомогу людям. Тільки при такому поєднанні в дітей виникає почуття задоволеності [5].

Виходячи з цього, можна виокремити такі напрямки роботи:

- розвиток природних здібностей через систему творчих занять (заняття етики, заняття-казка, заняття-гра, заняття-мрія, інтегровані заняття, заняття-вікторина, заняття-дослідження);
- формування духовності як особистісної якості через систему виховних заходів (свята, заходи красзнавчою, українознавчою тематикою; календарні свята, години спілкування, ін.);
- навчання добротворення і виховання почуттєвості через різні види діяльності.

У розвивально-виховному процесі враховуємо те, що позитивна оцінка частіше, ніж негативна, викликає у

дітей відповідну реакцію. Визначний психолог Л.Виготський зазначав, що вихователь має боротися не з негативними якостями дитини, а за гарні, які в неї ще тільки формуються. Нам також близька його ідея щодо морального виховання природи дитячих потягів, яка є могутнім рушієм їхніх вчинків. Це має бути збережено в такому контексті, що будь-який вчинок має повертатися дитині у вигляді вражень від його дії на оточуючих [2].

Моральні цінності мають бути особистим духовним надбанням кожного вихованця. Цього досягають за умови, коли моральна ідея, розкрита перед розумом і серцем вихованця в яскравому образі, пробуджує в нього глибокі морально-етичні почуття.

Результати аналізу “читанок” для старших дошкільників показують, що їх зміст в основному дає можливість для формування різноманітних моральних цінностей. Так, зміст цих книжок дозволяє формувати в дітей уявлення про гуманне ставлення до людей, любов до рідного краю, рідної землі - України, а також уявлення про вірність, сміливість, героїзм тощо. В останні роки, кількість текстів, що дозволяють формувати у старших дошкільників уявлення про моральні якості має тенденції до збільшення. Рівень моральної вихованості старших дошкільників багато залежить від рівня усвідомлення ними мотивів вчинків літературних персонажів.

Сучасна робота з формування морально-етичних понять дітей на заняттях з читання художньої літератури має включати чотири етапи. Метою першого етапу – когнітивного – є знайомство з поняттями морально-етичної спрямованості. Виокремлюються такі завдання: познайомити дітей з сутністю морально-етичних понять; вчити старших дошкільників робити емоційно-оцінний аналіз художніх творів.

Зміст роботи передбачає емоційно-оцінний аналіз художніх творів, курс дитячої філософії (розділи мораль, етика). Методи навчання - словесно-інформаційні та словесно-евристичні. З-поміж засобів навчання обрано спілкування дорослого і дітей та художню літературу.

Другий етап – діяльнісний – має за мету формування вмінь визначати морально-етичні якості персонажів творів. На другому етапі розв'язуються такі завдання: вчити встановлювати зв'язок між поведінкою літературних героїв та конкретною поведінкою людей; визначати морально-етичні якості персонажів художніх творів. Зміст роботи включає завдання на встановлення зв'язку між поведінкою літературних героїв та конкретної людини; інтегровані заняття – дослідження; створення рукописного словника морально-етичних понять; читання творів батьками вдома та емоційно-оцінний аналіз художніх творів. Для розв'язання завдань другого етапу добираються словесно-дослідницькі, наочно-дослідницькі, практично-дослідницькі методи навчання, методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності дітей. Основним засобом навчання на цьому етапі обирається художня література.

Метою перцептивно-творчого етапу є формування вмінь переносити набуті з літературних творів знання щодо морально-етичних понять у власну мовленнєво-творчу діяльність. На третьому етапі розв'язуються такі завдання: вчити дітей встановлювати зв'язок між поведінкою літературних героїв та власно вигаданих персонажів; розвивати вміння моделювати та розв'язувати ситуації. До змісту навчання входять:

завдання на встановлення зв'язку між поведінкою літературних героїв та власно вигаданих персонажів; інтегровані заняття-змагання; інтегровані заняття-подорожі; створення та розв'язання проблемних ситуацій; створення книжки-саморобки; ситуативне моделювання. З-поміж методів навчання обирається проблемно-пошукові та практично-евристичні, з-поміж засобів – різні види мистецтва (образотворче, музичне, театральне), художня література.

Четвертий етап – самосвідомості і оцінки спрямований на розвиток моральної самосвідомості та вміння оцінювати власні вчинки і вчинки інших. Завданнями означеного етапу є такі: формувати самооцінку; розвивати вміння оцінювати власні вчинки та вчинки інших. До змісту роботи входять завдання на встановлення зв'язку між ставленням до життя літературного персонажу і конкретних осіб; інтегровані заняття – сюжетні замальовки; інсценування літературних творів з виявом власної позиції і оцінкою оточуючих; пантоміма; спостереження за виявленням моральних якостей однолітків під час перебування в дошкільному закладі та поза ним; виконання доручення дитиною. Провідними на четвертому етапі обираються методи контролю та самоконтролю в навчанні, засоби – різні види мистецтва (образотворче, музичне, театральне).

Моральні норми правил поведінки успішно засвоюються дошкільниками, коли вихователь не тільки розкриває їх зміст, на конкретних прикладах доказує, як їх треба виконувати (як вітатися з товаришами, старшими і т.п.), а й ретельно стежить за неухильним виконанням, залучає колектив до участі в контролі за додержанням правил його членами. Успіх засвоєння дітьми цього віку моральних норм і правил поведінки залежить від того, як ставиться вихователь до випадків їх невиконання і якою мірою його підтримують колектив і батьки.

Загальновідомо, що моральні знання і поведінка формуються в процесі всіх видів діяльності, в які включаються старші дошкільники. Як показали наші спостереження, успішному збагаченню дітей знаннями й досвідом моральної поведінки сприяє така організація діяльності, у якій використані комунікативно-ситуативні завдання з моральним та етичним змістом. Ці завдання побудовані так, що дитина може продемонструвати своє розуміння норм поведінки лише тоді, коли володіє культурою спілкування, що передбачає готовність і здатність до комунікативної діяльності. Формування комунікативних умінь проходить успішніше, якщо цей процес відбувається в умовах, наближених до реальних, спеціально створених педагогічних ситуацій.

Різноманітні життєві обставини спонукають дитину до морального вибору (роздуму). Вирішення проблеми, що постає перед дитиною, полягає не у вигляді вчинку, а у вербальному описі. Дитині треба вмотивувати свої міркування, довести свій вибір, обрати певну етичну норму. Робити це треба доступно і переконливо [4, с. 45].

Емоційність навчально-виховного процесу забезпечується створенням сприятливого психологічного мікроклімату. Для цього необхідно встановити в групі психологічний, санітарно-гігієнічний мікроклімат, діловий настрій, усунути чинники, що заважають організації навчання тощо. Саме тому комунікативно-ситуативні завдання подаються у вигляді діалогу, роздуму, розповіді, поради. Різні за видом, змістом і

складністю педагогічні ситуації допомагають дитині зв'язно будувати висловлювання, спонукають до розмірковувань, сприяють послідовному розвитку мисленнєвих операцій і реалізації світоглядного компонента виховної функції навчання; розвивають мислення, гнучкість розуму, зосередженість, створюють умови для розумового виховання.

Практична спрямованість цих завдань полягає в тому, що вони змушують дитину замислитись над своєю поведінкою і вчинками, пропонують шляхи вирішення проблемних ситуацій, їх виховна цінність та, що вони сприяють формуванню в дітей не тільки здібностей спостерігача, а й виконавця правил і норм поведінки. Комунікативна доцільність зводиться до того, що внаслідок їх виконання в дітей удосконалюються уміння користуватися мовними засобами залежно від того, з ким вони спілкуються, де, з якою метою, тобто адекватно ситуації [4, с. 45].

Основні ідеї, які навіюються дітям: хочеш поваги до себе – поважай інших, кожна людина має право на особисту таємницю, ставлення до тебе не залежить від твоїх успіхів у навчанні, вмій брати відповідальність за свої вчинки, ти сміливий - вір у це, ти маєш право на власну думку, намагайся поводитися так, щоб людям, які поруч, було приємно з тобою. Визнання цих ідей визначають зміст, логіку, структуру кожного заняття, форми і методи їх проведення: психотехнічні та психогімнастичні вправи, бесіди, образотворчу діяльність, складання казок, бібліотерапію, інсценізації, розвивальні ігри, етюди, ведення «Щоденника зростання», в якому обов'язково має бути індивідуальний план розвитку, який діти формулюють з допомогою батьків та педагога. Кожна тема заняття присвячена розкриттю однієї з моральних якостей особистості, які характеризують людину з почуттям власної гідності: любов і повага до себе та оточуючих, відповідальність за свої вчинки, сміливість протистояти несправедливим діям інших, справедливість...

Висновки і перспективи подальших досліджень.

У дослідженні розкриті підходи до формування морально-етичних понять дітей у практиці роботи дошкільного навчального закладу. Аналіз педагогічної та методичної літератури дозволив нам зробити такі висновки:

- морально-етичні цінності формуються протягом всього життя особистості, але їх основна частина закладається ще у дошкільному віці;

- моральні знання і поведінка формуються в процесі всіх видів діяльності, в які включаються старші дошкільники;

- практична виховна спрямованість навчальної діяльності, а саме, комунікативно-ситуативні завдання на заняттях з художньо-мовленнєвої діяльності полягає в тому, що вони змушують дитину замислитись над своєю поведінкою і вчинками, пропонують шляхи вирішення проблемних ситуацій, їх виховна цінність та, що вони сприяють формуванню в дітей не тільки здібностей спостерігача, а й виконавця правил і норм поведінки.

Дана проблема не вичерпується і подальшого дослідження потребує вивчення діагностики сформованості морально-етичних понять у старших дошкільників.

Список використаних джерел

1. Богуш А.М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / Богуш А., Гавриш Н., Котик Т. - Підручник для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 304 с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. - М. : Педагогика – Пресс, 1999. – 536с.
3. Закон України «Про освіту» // Інформаційний збірник. – К., 1996
4. Лобчук О. Комунікативно-ситуаційні завдання як засіб формування у молодших школярів моральних знань і поведінки / О. Лобчук // Початкова школа. – 2008. - № 11. – С. 45-47.
5. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям / В.А. Сухомлинский. – К. : Рад. шк., 1984. – 228 с.
6. Ушинский К. Д. Питання виховання і навчання в початковій школі / К. Д. Ушинский // Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. - Т.2 – К., 1983. – 271с.

В статтє «Подходы к формированию нравственно-этических понятий в старших дошкольников» представлено теоретическое обоснование организации работы со старшими дошкольниками по воспитанию в них нравственно-этических понятий. Раскрыто задачи нравственного воспитания дошкольников. Охарактеризованы содержание работы, методы, средства обучения нравственного воспитания детей старшего дошкольного возраста и этапы формирования нравственно -этических понятий детей на занятиях по художественно-речевой деятельности и в процессе различных видов деятельности. В конце сделано итог в виде выводов и перспектива дальнейших исследований. Отмечено, что проблема не исчерпывается и дальнейшее исследование требует изучения диагностики сформированности нравственно -этических понятий в старших дошкольников.

Ключевые слова: художественная литература, нравственно-этические понятия, нравственное воспитание, нравственные нормы, нравственные качества, нравственное сознание, нравственные ценности.

The article "Approaches to the formation of moral and ethic concepts of senior preschoolers" presents a theoretical grounding of the organization of work with senior preschoolers to bring up them moral-ethic concepts.

The aim of the article is to show the matter of moral education of senior preschoolers children and the stages of formation of moral-ethic concepts of the children at the classes of art-linguistic activity as well as in the processes of various kinds of activity.

Education of high moral qualities is an integral part of comprehensive development of a personality and the highest value of society, the personal spiritual wealth of each child. It shows the task of moral education of preschoolers including the formation of national consciousness and identity, the desire to live in harmony with nature, conscious discipline, duty and responsibility, respect for the law, to seniors and women. The method of work at formation of moral-ethic concepts of children at the classes of (fiction) literature is presented in stages. The first stage is a cognitive one which gets children acquainted with the matter of moral-ethic concepts; they learn to make the emotional and evaluative analysis of works of art. The second one, the stage of activity, offers the following objectives: to teach to find the relations between the behaviour of literary characters and actual behaviour of people; to define the moral-ethic qualities of the characters of the works of art. The aim of the third one - perceptual - creative one is to form the skills of transmitting the acquired from the literary works knowledge concerning the moral-ethic concepts into their personal linguistic activity. The fourth stage – the self - consciousness and ability to evaluate their own actions and those of others. Each stage gives the matter of work, methods and means of education.

The formation of moral-ethic knowledge and behaviour also takes place in the process of other kinds of activity where there are situational communicative tasks with the moral and ethical content. Also article considers the living conditions and pedagogical situations that help the child to build coherent phrases, encourage to moral contemplations, promote logical development of thinking operations and the realization of ideological components of the educational function of training; develop thinking, flexibility of mind, concentration, create conditions of mental training. The practical orientation of these tasks is to make a child think about his behaviour and actions, offer the ways of solution of problematic situations and promote the formation of rules and standards of behaviour.

According to the article moral-ethic values are formed in early childhood; they are formed in the process of various kinds of activities throughout their lives. It is also noted that the problem is not resolved fully yet and further investigation is to be done to study the diagnostics of the formation of moral-ethic concepts of senior preschoolers and older preschoolers.

Key words: fiction literature, moral-ethic concepts, moral education (training), moral qualities, moral consciousness, moral values.

УДК 159.922

Варга Вікторія Степанівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

СТРУКТУРА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ АДАПТАЦІЇ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті представлено опис етапів емпіричного дослідження стилів виховання різних етносів як основного етнопсихологічного чинника адаптації дитини до шкільного середовища, подається загальна процедура організації дослідження, обґрунтовується комплекс застосовуваних методів і прийомів. Стаття спрямована на дослідження адаптації молодших школярів до шкільного середовища в контексті етнопсихологічних особливостей та на визначення